

بررسی پیرامون گستره و ساختار نظام آموزشی - ترویجی زنان روستایی ایران
(آموزش مدیریت اقتصاد خانه -)

**Study of the Scope and Structure of Rural Women Extension Program in Iran
(Home Economics Education --- A Missing Mission)**

دکتر سیروس سلمان زاده¹

استاد جامعه شناسی روستایی و ترویج کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد جامع شوشتر

چکیده

یکی از آموزش غیر رسمی که در دنیای امروز برای می‌آید، مدیریت اقتصاد خانه . در ایران نیز چنین 1336 به مدت ده سال، با عنوان ترویج خانه داری اجرا شد. در نظام مزبور، زن مروج ساکن در روستا با همکاری مروج کشاورزی، تمام اعضای خانواده را ش می . سیاست‌های سلیقه متوالی از سال 1347، قسمت آموزش زنان روستایی را از سازمان ترویج وزارت کشاورزی ی متعدد دیگری منتقل ساخت و تغییراتی را در گستره و ساختار برنامه به وجود آورد. برنامه آموزشی-ترویجی زنان روستایی پس از حدود ده در اوایل دهه 1370 . هدف این مقاله توصیفی- پیمایشی، شناخت و تجزیه و تحلیل اهم رویدادها در نظام آموزشی- ترویجی زنان روستایی در نیم اخیر است. یافته می که برنامه پس از جدایی از سازمان ترویج کشاورزی، از رسالت نخستین "ترویج " فاصله پیدا کرده و نیاز به بازنگری در ساختار و کارکرد دارد. این مقاله، به کارگیری تمام وقت ساکن در روستا و آگاه به علوم و فنون کار در خانه و مزرعه را برای آموزش مداوم زنان روستایی حضور فعال و کارآرا در ملف زندگی جامعه دهقانی تاکید می‌کند و همچنین لزوم دایر شدن ی تحصیل ترویج مدیریت اقتصاد خانه را در سطح آموزش عالی توصیه می‌نماید.

گان کلیدی: زنان روستایی، مدیریت اقتصاد خانه، ترویج خانه داری.

Abstract

In today's world , one of informal educational programs which is used to increase rural women capabilities is home economics extension. In Iran this program started in 1957 and it was carried on for about 10 years. Home economics extension agent in cooperation with agricultural agent carried on advisory work on all aspect of village life. The changing policies which started in 1968, meant transfer of women extension program from the Ministry of Agriculture to the departments of other ministries and it was discontinued for about 10 years. The rural women extension program restarted in 1990s. The purpose of this article is to identify and analyze the events and programs that had influenced the rural women extension work in Iran during the past half century. The findings indicated that from the time of separation Of the rural women extension program from the Ministry of Agriculture, the program is not in line with the family approach extension system and it needs to make some adjustments in its structure and functions. This article recommends the employment of full time home agent, residing in the village to work with rural women in various life aspects of peasant society. It also emphasizes the need of establishing home economics extension curriculum at university level.

Key Words: rural women, home economics, extension work

-1

زنان روستایی و عشایری ایران با جمعیتی بیش از 11 میلیون نفر (3) فعالیت ، نقش با اهمیتی در حیات اقتصادی و اجتماعی کشور ایفا می کنند. از این رو برای افزایش کارآیی آ ی، کمال اهمیت را دارد.

برای توانمند سازی زنان روستایی، برنامه های متنوع حمایتی و هدایتی به اجراء در می آید. اغلب این ها ماهیت ترویجی داشته و در چارچوب علوم و فنون مدیریت اقتصاد خانه (home economics) می در ایران، از حدود شش دهه پیش برنامه های آموزش غیر رسمی (informal education) ای یا کشوری برای زنان روستایی به اجراء در آمده، که عمده ترین آنها، برنا ی ترویج خانه داری در وزارت کشاورزی بوده . این برنامه به لحاظ سیاست های سلیقه ای متوالی دچار تغییرات ساختاری و کارکردی فراوان گردید و تداوم پیدا نکرده

این مقاله ضمن بیان معنا و مفهوم دانش مدیریت اقتصاد خانه و خانواده و جایگاه آن در "ترویج خانوا" شناخت و تحلیل اهم رویدادهای آموزش زنان روستایی در نیم قرن اخیر می . بررسی عمده تاً ماهیت توصیفی و پیمایشی داشته و متکی بر مطالعات اسنادی و کتابخانه

-2

1-2- برداشتی مفهومی از واژه (home economics)

"home economics" در برخی از ادبیات فارسی مربوط به ترویج، « . در صورتی که این واژه، عنوان دانش میان رشته (Interdisciplinary) است که معنا و مفاهیم بسیار گسترده تری از فعالیت سنتی خانه داری دارد.

ی یاد شده، نخستین بار در سال 1899 میلادی در کنفرانس لک پلاسید (Lake Placid Conference) آمریکا برای عنوان مجموعه ی علوم و فنونی به کار برده شد که مربوط به خانه (home)، تغذیه کودکان و همچنین در ارتباط با مسائل توسعه و تعالی نیروی فداکاری و ایثار فردی (self sacrificing qualities) و توان برخورد با دنیای پیرامونی بود. (economics) نیز مدیریت کانون زندگی خانوادگی و سرپناه، نه تنها از لحاظ مالی، بلکه در ارتباط با وقت و انرژی مصرف شده، بیان شده بود. این تعریف اولیه، در همایش انجمن مدیریت آمریکا (American Home Economics Association) 1911 مورد قبول واقع گردید و واژه عنوان دانش آموزشی شاخصی دانسته شد که با جنبه های اقتصادی، بهداشتی، هنری در تهیه ی غذا، پوشاک و مسکن مورد نیاز خانواده و دیگر گروه ط می گردید (15).

1951، هوف استی (Hofstee)، جامعه شناس روستایی هلندی، واژه ی مزبور را عنوان دانشی خاص شناخته که های علوم پایه مربوط به مسائل خانوار و خانواده، مایه می گیرد. (van Randen)، از بنیاد هلندی تحقیقات مدیریت ی روستایی (Foundation for Rural Home Economics Research) دانش مذکور را در ارتباط با موضوع هایی از قبیل: غذا و تغذیه، بهداشت، مسکن، پوشاک، لوازم خانه، استفاده از منابع موجود برای تأمین نیازهای اعضاء خانواده و روابط خانوادگی و پرورش کودکان دانسته است (15).

امروزه دانش مدیریت اقتصاد خانه و خانواده، از علوم اجتماعی، زیستی و فیزیکی مایه می‌گیرد و از یافته اقتصادی، مدیریت، جامعه شناسی، روانشناسی، علوم تربیتی، تغذیه، مهندسی معماری داخلی، طراحی و تهیه آنها استفاده می‌کنند تا فراگیران در گرایش

لازم به توضیح است که نگارنده، با توجه به دیدگاه‌های عالمان از دانش مورد بحث، معادل فارسی مناسب برای واژه "home economics" «مدیریت اقتصاد خانه و خانواده» انتخاب کرده است.

2-2- تجاری از چند کشور در آموزش علوم و فنون مربوط به خانه و خانواده

به شیوه‌های رسمی و غیر رسمی و همچنین پژوهش در علوم، فنون و هنرهای مربوط به خانه و خانواده از دیر باز مورد توجه اندیشمندان آموزش و پرورش بوده است. بررسی اجمالی در تاریخچه و سوابق رشته‌های آموزشی دانشگاهی در کشورهای پیشرفته‌ی جهان، به روشنی نشان می‌دهد که تقریباً همه زمان با دایر شدن دوره‌های آموزشی کشاورزی، تدریس علوم مرتبط با خانه و خانواده مورد توجه بوده است، در کشورهای اروپایی مانند هلند و آلمان، یک دانشکده و یا یک بخش دانشگاهی اختصاص به ارائه های آموزشی در زمینه

در کشور آمریکا، در تمام دانشگاه‌های ایالتی و در بسیاری از دیگر مؤسسات آموزش عالی، دوره‌های تحصیلی متفاوتی را با محوریت موضوع مدیریت اقتصاد خانه و خانواده ارائه می . در تعدادی از این مراکز آموزش عالی، رشته ، تاریخ ای بیش از یک صد سال دارند و فراگیران که عمدتاً زنان می‌باشند، می‌توانند بنابر علاقه و ورزیدگی علمی و تجربی خود در سطوح کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری تخصصی در این رشته، به تحصیل پردازند.

مندانی که امکان حضور در نظام آموزش رسمی را ندارند، برنامه ی آموزشی به شیوه غیر رسمی (ترویجی) در زمینه‌های مزبور به اجراء در می‌آید، تا زنان و مدیران خانواده ی خود بهره مند شوند و در جهت ترقی و تعالی جامعه گام . چنین برنا هایی اغلب با به کارگیری کارشناسان ترویج علوم و فنون خانه داری ، به اجزا در می‌آید. در ایران ، جایگاه این رشته‌ی تحصیلی در سطوح آموزش عالی، آن طوری که در کشورهای پیشرفته مورد توجه بوده، مورد حمایت قرار نگرفته است. دانشکده‌ی کشاورزی و دامپروری رضائیه سا ی آموزش عالی در کشور بوده که در اواخر دهه 1340 ، یک دوره کارشناسی رشته‌ی ترویج علوم و فنون خانه‌داری دایر نمود. این برنامه تداوم پیدا نکرد. 86- 1385 نیز یک دوره کاردانی علمی- کاربردی به صورت پودماتی غیر حضوری در زمینه‌ی مدیریت ده ارائه گردید.

1372، طرح پژوهشی را در رابطه با بررسی وضعیت برنامه‌های آموزشی- ترویجی زنان روستایی در کشورهای آلمان، آمریکا، چین، فیلیپین و هندوستان را به انجام رسانده است (5). وی همچنین در سال 1385 آموزشی مربوط به زنان را در کشور فنلاند مطالعه کرده است (14). بطور اجمال یافته تأکید بر اثر بخشی برنامه‌های آموزش غیر رسمی برای زنان روستایی داشت. چنین برنامه‌هایی که اغلب توسط عاملین ترویج در سطح روستا به اجراء در می‌آمد، زنان را در انجام فعالیت و مزرعه توانمندتر و کاراتر می .

2-3 - پیشینه های غیر رسمی زنان روستایی در ایران

در دوران های گذشته در زندگی روستایی و عشایری، مادران دانستنی های مربوط به کار در خانه و مزرعه را به دختران خود آموزش می دادند. معمولاً چنین آموزش های تجربی و عملی، سازمان یافته نبود. های غیررسمی سازمان یافته مربوط به زنان روستایی در ایران به حدود 60 سال قبل بازمی آید. بعداً، تاریخ نگار حرکت ها و فعالیت های آموزشی - ترویجی زنان روستایی ایران احتمالاً نخستین ارگانی که در ایران برنامه ی آموزشی - ترویجی برای زنان روستایی به اجزاء در آورد، بنیاد خاور نزدیک (Near East Foundation) . بنیاد مزبور، بنا بر دعوت دولت وقت ایران، پروژه ی ورامین را به اجرا درآورد. ی مزبور که از سال 1325 شروع گردید، عنوان « ی عمرانی روستایی چند منظوره » (multi-purpose village-level program) . قسمتی از آن برنامه مربوط به آموزش علوم و فنون خانه داری به زنان روستایی می گردید. در این راستا، بنیاد، اولین آموزشگاه تربیت معلم روستایی (مرکز آموزش دختران روستایی) ی نو ورامین تأسیس کرد و همچنین برای آموزش زنان بزرگسال نسریتی را در ارتباط با اموری از قبیل خیاطی، امدادهای اولیه ی پزشکی، زندگی روستایی و سبزی کاری منتشر کرد. (1) . آموزشگاه مزبور پس از پایان پروژه ترویجی خانه داری مورد استفاده قرار گرفت.

هیأت همکاری های فنی آمریکا در ایران نیز از سال 1330، به مدت چند سال در نواحی ای از کشور، اقدام به تأسیس کلاس های کوتاه مدت ( ) آموزشی برای دختران روستایی که حاذق 18 سال سن و نه سال تحصیل رسمی بودند، کرد تا از طریق آنها، اصول بهداشت و طرز صحیح تغذیه، به دیگر زنان روستایی آموزش داده شود (1)

تاریخ نگار اهم حرکت ها و فعالیت های آموزشی-ترویجی زنان روستایی در ایران

برنامه عمرانی- ترویجی منطقه ورامین و تأسیس آموزشگاه دختران روستایی قلعه نو (بنیاد خاور نزدیک)	۱۳۲۵-۳۰
کلاس های کوتاه مدت آموزشی در زمینه های بهداشت و تغذیه برای دختران روستایی (هیئت همکاری های فنی آمریکا در ایران)	۱۳۳۲-۴۰
آموزش زنان و مردان روستایی توسط زوج های معلم ساکن در روستا (تعلیمات اساسی وزارت فرهنگ ایران)	۱۳۳۶
ایجاد قسمت ترویج خانه داری در تشکیلات ترویج وزارت کشاورزی، آغاز برنامه ترویجی خانواده محور	۱۳۴۴
برگزاری سمینار منطقه خاور نزدیک ترویج خانه داری FAO در تهران	۱۳۴۶
انتقال قسمت ترویج خانه داری وزارت کشاورزی به وزارت آبادانی و مسکن	۱۳۴۷
تغییر نام آن به "سازمان بهزیستی خانواده های روستایی"	۱۳۴۷
انتقال سازمان بهزیستی خانواده های روستایی وزارت آبادانی مسکن به وزارت تعاون و امور روستاها	۱۳۵۶
تغییر نام آن به "سازمان خانه های فرهنگ روستایی"	۱۳۵۶
انحلال سازمان خانه های فرهنگ روستایی و زلرت تعاون و امور روستاها	۱۳۵۶-۷۲
به کار گیری اغلب پرسنل سازمان خانه های فرهنگ روستایی در انجام امور اداری	۱۳۷۳
فعالیت های پراکنده تعدادی از کارشناسان وزارت کشاورزی در آموزش زنان روستایی در چند استان کشور	۱۳۷۳
ایجاد دفتر "توسعه فعالیت های زنان روستایی" در وزارت کشاورزی	۱۳۷۳
برگزاری گردهمایی بررسی وضعیت آموزشی- ترویجی زنان روستایی	۱۳۷۴
وزارت جهاد سازندگی با همکاری دانشگاه الزهراء (س)، تهران	۱۳۷۴
ایجاد واحد امور زنان روستایی در وزارت جهاد سازندگی	۱۳۷۶
تغییر نام واحد امور زنان روستایی به "مدیریت امور زنان روستایی و عشایری"	۱۳۷۶
برگزاری سمینار توانا سازی دختران جوان روستایی در مشارکت های اجتماعی در سنجندج، کردستان	۱۳۷۶
وزارت جهاد سازندگی با همکاری یونسف (UNICEF)	۱۳۸۰
ایجاد دفتر امور زنان روستایی و عشایری در وزارت جهاد کشاورزی	۱۳۸۰
ادغام دو واحد امور زنان در دو وزارت جهاد سازندگی و کشاورزی	۱۳۸۰

از ۱۳۸۰ - به کارگیری تسهیلات روستایی در آموزش زنان روستائیان
برگزاری سالیانه جشنواره های عذرا برای شناساندن جایگاه زنان روستایی و نقش آن ها در تولید

سمت تعلیمات اساسی وزارت فرهنگ سابق ایران در سال 1332 در ارتباط با طرح ابداعی سازمان فرهنگی، آموزشی و علمی ملل متحد (UNESCO) . ایران یکی از سه کشوری بود که طرح مزبور را به اجرا گذاشت. ه آن بود که به هر روستا، یک زوج معلم اعزام شوند تا مبادرت به آموزش زنان و مردان روستایی در زمینه های کشاورزی، بهداشت، صنایع دستی و خانه داری کنند. مریبان تعلیمات اساسی، موظف بودند که یک زندگی نمونه ی روستایی را با استفاده از امکانات محلی و با رعایت اصول بهداشتی به نمایش گذارند و این سبک زندگی را به کلیه ی روستاییان آموزش دهند. و در واقع مریبان نقش روشنگر را در سطح روستا ایفا می کردند. این 1340 متوقف و وظایف مزبور به بنگاه عمران وزارت کشور محول گردید (12).

در ایران، وزارت کشاورزی در سال 1320 تأسیس گردید. 1328، قسمتی به نام «ترویج» ایجاد شد که عمدتاً وظایف خدمات اجرایی و نه آموزشی را به عهده داشت. 1332، سازمان ترویج کشاورزی به عنوان نهادی عمدتاً آموزشی شروع به فعالیت کرد. 1336 قسمت ترویج خانه داری در تشکیلات سازمان ترویج ایجاد گردید، تا از این طریق، تمام اعضاء خانواده های روستایی زیر پوشش خدمات ترویجی قرار گیرند و زنان همراه با مردان در بالا بردن سطح زندگی خانواده، کارآیی بیشتر داشته باشند.

ی ترویج خانه داری در کشور، به صورت طرح آزمایشی با به کارگیری 20 . پس از اتمام طرح آزمایشی، برنامه سراسری شد. مروجین از بین دختران روستایی انتخاب می شدند که بین شش تا نه سال دوران تحصیلات رسمی را گذرانده بودند. افراد مزبور، پیش از استخدام به مدت آموزشگاه دختران قلعه نو ورامین در زمینه های ترویج و موضوعات فنی خانه داری و کشاورزی به تحصیل می پرداختند و سپس به روستا اعزام می شدند تا ضمن اقامت در روستا و انجام فعالیت های آموزشی، خانه محل اقامت خود را بد تا زنان روستایی بتوانند از آن الگو برداری کنند. کار مروجین خانه داری در سطوح روستا، توسط کارشناسان ترویج علوم و فنون خانه داری شهرستان، استان و مرکز، مورد نظارت و حمایت قرار می . مروجین خانه داری ملزم بودند هر شش ماه یک بار در دوره های آموزشی حین خدمت شرکت کنند تا راهنمایی برای انجام مؤثرتر کار به دست آورند. از آنجایی که فعالیت مروج خانه داری می بایستی مکمل کار مروج کشاورزی در سطح روستا باشد، تأکید برنامه بر رهیافت خانواده محور (family approach) . از این رو، با توجه به نقش زنان و ان روستایی در زندگی خانوادگی، مروجین خانه داری با موضوعات فنی کشاورزی نیز به طور عملی آشنا می .

1344 400 داری در بیش از 400 روستا مشغول فعالیت بودند و 60 نفر دیگر در مرکز آموزش ی نو ورامین مشغول گذراندن دوره ی آموزشی (13).

1344، سازمان خواروبار جهانی « FAO » سمینار ترویج منطقه ی خاور نزدیک (FAO Seminar on Home Economics Extension) را در تهران برگزار کرد. در همایش مزبور که نگارنده همراه با دیگر نمایندگان ایران در آن شرکت داشت، نمایندگان کشورهای مختلف، موقعیت برنامه ی ترویج خانه داری را در کشورهای خود بیان کردند. متخصصین بین المللی نیز در رابطه با مفاهیم علمی موضوع و نقش آن در توسعه ی روستایی و کشاورزی، مقالات

1346 ، به دنبال ایجاد وزارت خانه‌ای جدید به نام وزارت آبادانی و مسکن، قسمت ترویج خانه داری از تشکیلات ترویج وزارت کشاورزی جدا و به وزارت جدید ملحق و تحت عنوان سازمان بهزیستی خانواده‌های روستایی، به مدت کمتر از حدود دو سال به فعالیت پرداخت.

1347 ی جدید دیگری به نام وزارت تعاون و امور روستاها، سازمان به زیستی خانواده روستایی از وزارت آبادانی و مسکن جدا و به وزارت جدیدتری ضمیمه گردید و مروجین خانه داری در قالب تشکیلات های فرهنگ روستایی به فعالیت پرداختند. تأکید سازمان خانه‌های فرهنگ روستایی، علاوه بر دایر نمودن مهد ک در مناطق روستایی، برنامه‌هایی ار در زمینه‌هایی مانند بهداشت و تنظیم خانواده ، تغذیه، طبخ، ورزشی ارائه می . نخستین خانه‌ی فرهنگ روستایی در سال 1347 در روستای جوقین شهریار تأسیس گردید و تا سال 1352 بیش از 1000 رسید (1).

قلاب اسلامی، برنامه های فرهنگ روستایی ادامه نیافت و پرسنل سازمان مزبور (مروجین خانه های دیگری منتقل و اغلب به کارهای اداری مشغول شدند. (

2-3- های غیر رسمی زنان روستایی پس از انقلاب اسلامی ایران

بعد از انقلاب اسلامی، تشکیلات خاصی برای اجراء برنامه‌های امور زنان روستایی در سطح ستادی کشور وجود نداشت. ولی از سال 1356 در برخی از استان‌ها مانند گیلان و مازنداران به طور مستقل، برنامه‌های آموزشی ترویجی برای زنان روستایی با اجرا در می (11). این گونه برنامه‌ها به تدریج به سایر استان‌ها گسترش پیدا کرد، به طوری که در سال 1372 18 استان کشور زیر پوشش فعالیت‌های پراکنده‌ی آموزش زنان روستایی قرار داشت و حدود 60 کارشناس ترویجی زنان ، هدایت این بر (1). علاوه بر این، ارگان‌هایی مانند بنیاد مستضعفان، نهضت

آموزی، وزارت بهداشت و همچنین وزارت جهاد سازندگی ، اقداماتی در جهت آموزش زنان روستایی به عمل می . جهاد سازندگی که با هدف اساسی محرومیت زدایی از مناطق روستایی به وجود آمده بود، پس از آن که به وزارت جهاد سازندگی ارتقاء پیدا کرد، دارای تشکیلات ای گردید و یکی از معاونت‌های آن وزارت ، معاونت ترویج و مشارکت مردمی بود. در معاونت مزبور، مدیریت مطالعات و بررسی های تحقیقاتی برای بررسی وضعیت آموزش‌های ترویجی زنان روستایی کشور به اجرا گذاشت . 1374 ، واحد امور زنان روستایی در وزارت جهاد سازندگی به وجود . این واحد در سال 1376 ، با تصویب سازمان امور اداری و استخدامی کشور به مدیریت امور زنان روستایی و عشایری ارتقاء پیدا کرد. فعالیت‌های ترویجی آن وزارت، عمدتاً از طریق خانه‌های ترویج، برگزاری دوره‌های آموزشی - ترویجی فنی حرفه‌ای و ایجاد کتابخانه‌های روستایی انجام می (9) . قسمتی از فعالیت های ترویج سازندگی، در ارتباط با آموزش دختران و زنان روستا نشین بود. جهاد سازندگی، مروج علوم و فنون خانه‌داری ساکن روستا را در استخدام نداشت و با به کارگیری مددکاران داوطلب روستایی، های مورد نظر را اجرا می کرد.

در فروردین 1373 ، معاونت ترویج و مشارکت مردمی وزارت جهاد سازندگی با همکاری دانشگاه الزهرا ( ) برگزاری گردهمایی علمی - تخصصی بررسی وضعیت آموزشی - ترویجی زنان روستایی نمود، با این امید که دستاورد همایش بتواند گامی در تبیین جایگاه زن در امر توسعه و سازندگی بردارد و توجه مسئولین خصوصاً برنامه ریزان توسعه روستایی را به این امر معطوف دارد. (7) . 1376 نیز دفتر امور زنان وزارت جهاد سازندگی با همکاری صندوق

حمایت از کودکان سازمان ملل متحد (یونیسف) نخستین سمینار توانا سازی دختران روستایی در مشارکت‌های اجتماعی را در سنندج، کردستان برگزار کرد (9).

در وزارت کشاورزی، با توجه به سابقه‌ی فعالیت‌های تعدادی از کارشناسان در چند استان در ارتباط با آموزش زنان روستایی در سال 72-1356، پیشنهادی به وزیر کشاورزی وقت داده شد تا نسبت به ایجاد دفتر ستادی زنان روستایی در آن وزارت موافقت کنند. پس از کسب موافقت مقام مزبور، در سال 1373 «ی فعالیت‌های زنان روستایی» وزارت کشاورزی تشکیل و سرپرست برنامه مشخص گردید. 27 سال توقف فعالیت آموزشی - ترویجی زنان روستایی در وزارت کشاورزی مجدداً به صورت برنامه سراسری درآمد. هدف اساسی برنامه، طبق توضیحات سرپرست وقت قسمت مزبور، بهبود وضع اجتماعی - اقتصادی زنان روستایی و «مورد نیاز برای تحقق آن هدف،» نظر گرفته شده بود، تا از این طریق، جایگاه اجتماعی زنان روستایی ارتقاء پیدا کند و با افزایش درآمد، سنگینی کار زنان روستایی کاهش یابد. سرپرست مزبور تأکید بر آن داشت که به طور تقریب حدود 40 درصد کارهای کشاورزی در کشور توسط زنان انجام می‌گیرد و چنانچه فعالیت زنان در خانه و در رابطه با صنایع دستی به آن اضافه شود، این میزان به بیش از 50 درصد افزایش پیدا می‌کند (10). از آنجایی که تعدادی از نهادها مانند سازمان تعاون روستایی، نهضت سوادآموزی، سازمان به‌زیستی نیز در سطح روستا فعالیت داشتند. یکی از سیاست‌های دفتر توسعه فعالیت‌های زنان روستایی در دهه 1370، حرکت در جهت همکاری‌های بین‌بخشی بود تا ضمن حمایت از تعاونی‌های زنان روستایی و فعالیت یاران سازمان به‌زیستی و تشویق زنان روستایی به شرکت در برنامه‌های نهضت سوادآموزی، بتوان فرآیند توسعه را سرعت . بهبود ابزار کار زنان روستایی و تقویت فعالیت بوط به صنایع تبدیلی و کارهای دستی از دیگر سیاست . برای دختران روستایی که امکان حضور در دبیرستان را نداشتند دوره‌های آموزشی تدارک دیده شده بود. ایجاد تشکل‌هایی برای دختران روستایی، با اهداف اجتماعی و فرهنگی از دیگر برنامه‌ی فعالیت -

1373، کارشناسان مورد نیاز برنامه‌ی ترویجی زنان روستایی (بیش از یک صد نفر) را از بین دانش‌آموختگان ی کارشناسی گیاه پزشکی انتخاب کردند (11). ی استخدام مروج برای کار در سطح روستا منظور نشده بود. این امید که با مشارکت زنان در برنامه و با به‌کارگیری حدود 2000 مددکار زن روستایی، به عنوان دستیاران کارشناسان ترویج، بتوانند حدود هفت میلیون زن روستایی را از آموزش‌های فنی بهره‌مند کنند. (10) با عنایت به سیاست‌های برنامه و نحوه‌ی اجراء آن در سطح روستا، در دهه 1370، به نظر می‌رسد که برنامه به یکی های اولیه ترویج خانه‌داری در ایران که همانا آموزش جنبه‌های مدیریت اقتصادی خانه و خانواده بوده، توجه کافی نکرده و رهیافت ترویج خانواده محور را در اکثر فعالیت

1380 دو وزارت جهاد سازندگی و کشاورزی، دو واحد امور زنان روستایی در دو وزارت نیز در یک تشکیلات متمرکز و «دفتر امور زنان روستایی و عشایری» در وزارت جهاد کشاورزی به وجود آمد. هدف اساسی آن «ی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، فقر زدایی، تأمین امنیت غذایی خانوار» روستایی، ایجاد اشتغال و پایداری و بقای زندگی در مناطق روستایی کشور" ذکر شده است (3). تأکید برنامه‌های عملی تشکیلات جدید، در جهت افزایش میزان دسترسی زنان روستایی به منابع آب، زمین، سرمایه، تسهیلات، اعتبارات، خدمات

آموزشی - ویجی و پژوهشی و همچنین ارتقای سطح دانش، بینش و مهارت زنان و دختران و تقویت روحیه‌ی مشارکتی و کار جمعی در زنان روستایی بیان شده است (2).

دفتر امور زنان، علاوه بر انجام فعالیت‌های ترویجی در سطح روستا، طرح‌هایی در زمینه‌ی تشکیل صندوق خرد، تشکیل تعاونی‌های زنان روستایی، پروژه‌های اشتغال‌زا، انتخاب زنان برتر روستایی، برگزاری همایش علمی و جشنواره عذرا را در صورت کار دارد. ی سالیانه‌ی فرهنگی - ترویجی عذرا که از سال 1380 شروع گردیده، با هدف شناساندن جایگاه زنان روستایی در جامعه برگزار شده است این جشنواره از سال 1384 به صورت تخصصی طراحی و برنامه ریزی و بر موضوعات خاصی تأکید کرده است. 1386، جشنواره با همکاری دانشگاه تربیت مدرس با موضوع نقش زنان روستایی در کاهش ضایعات فرآوری‌های کشاورزی به اجرا در آمده (2).

فعالیت اصلی دفتر زنان وزارت جهاد کشاورزی، سازماندهی و آموزش «زنان تسهیل‌گر توسعه روستایی» عوامل ترویجی در سطح روستا می . به بیان دیگر، دفتر زنان، مروج برای آموزش زنان روستایی در استخدام ندارد. بلکه از طریق تسهیل‌گران داوطلب، که توسط زنان روستایی انتخاب می‌کردند، سعی در "فراهم ساختن زمینه توانمندی‌های اقتصادی و اجتماعی زنان روستایی از طریق برقراری ارتباط دو سویه برای رسیدن به توسعه‌ی روستایی است « (2) . 1383، تعداد تسهیل‌گران زن روستایی 902 نفر بوده که در سال 1390 5000 نفر افزایش یافته است (2). فعالیت تسهیل‌گران روستایی در هر بخش توسط کارشناس ناظر که به صورت قرار داد موقت در سطح شهرستان فعالیت می‌کنند، نظارت می . (همانند طرح مهندسین ناظر گندم) های کشور دارای کارشناس مسئول زنان روستایی می‌باشند، ولی برخی از آنها، کارشناس مسئول برنامه در اختیار ندارند. گویا در سال 1390 کارشناس برنامه زنان روستایی برای مراکز خدمات دهستان به تصویب رسیده ولی هنوز اقدامی در این زمینه به عمل نیامده

در اردیبهشت ماه 1391، نگارنده بررسی را از فعالیت ایی در سطح استان خوزستان به عمل آورد. در سطح استان، برنامه دارای یک کارشناس مسئول بود که فعالیت های تابع را هدایت می‌کرد و وظیفه برآورد ردیف‌های اعتباری و برنامه ریزی جهت هزینه در سطح روستا را انجام می . در سطح شهرستان، یک مسئول ترویج و زنان، یک کارشناس و یک ناظر امور تسهیل‌گران، که به صورت قرارداد موقت فعالیت می‌کرد، مشغول به کار بودند.

براساس اطلاعات دریافتی از کارشناسان مسئول برنامه در سطح استان، سازماندهی فعالیت زنان تسهیل‌گر به صورت محوری انجام می‌شد، به این صورت که در هر شهرستان یک دهستان و در هر دهستان، ده روستا و در هر روستا، پنج تسهیل‌گر داوطلب و مورد قبول زنان روستایی محلی، برگزیده می . زنان تسهیل‌گر در مرکز دهستان دوره‌ی آموزشی فشرده می . ای که این تسهیل‌گران بتوانند زنان روستایی را آموزش دهند. نان روستایی در دو بخش انجام می‌گردید: در بخش عمومی، موضوعاتی مانند: آسیب‌های اجتماعی، کامپیوتر، حسابداری و در بخش تخصصی مطالبی در زمینه‌های علوم زراعی، باغداری، دامپروری، صنایع تبدیلی و صنایع دستی آموزش داده می . تا پایان سال 1380 تسهیل‌گران زن روستایی در استان خوزستان حدود 500 نفر بود، ولی با اجرای طرح محوری زنان تسهیل‌گر سال 1390 50 زن تسهیل‌گر مشغول به کار شدند. تعداد کل زنان تسهیل‌گر در استان خوزستان به 1150 نفر افزایش پیدا کرد.

در گذشته، سازمان ترویج برنامه 4- دال برای تشکیل فعالیت‌های پسران و دختران روستایی به طور جداگانه به اجرا در می‌آید. پس از انقلاب اسلامی، باشگاه‌های دختران روستایی جای خود را به مراکز رشد و توسعه کارآفرینی زنان روستایی در بخش کشاورزی داده است. در استان خوزستان، این مرکز در شهرستان ( ) هر استان تنها یک مرکز رشد فعالیت می‌کند.

تشکیل صندوق اعتبارات خرد برای زنان روستایی، از دیگر فعالیت‌های کارشناسان مسئول برنامه . تعداد این ها تا پایان 1389 17 واحد گزارش شد و امید به آن بود که تعداد آنها 1391 100 . پرداخت وام از این صندوق‌ها به کسانی امکان پذیر بود که تولید کننده باشند و فرد متقاضی بتواند . توجیهی به کارشناس مسئول امور زنان مدیریت کشاورزی شهرستان ارائه دهد. صندوق به صورت زنجیره می‌کرد. سرمایه‌ی این صندوق 50 درصد تزریق کمک بلاعوض دولتی (10 میلیون ریال به طور سالیانه)، تأمین می‌گردید. این وام‌ها در ایجاد و گسترش مشاغل خانگی مانند خیاطی، آرایشگری نیز از اهمیت برخوردار بود.

شناسایی، انتخاب و معرفی ی روستایی (تولید کنندگان برتر بخش کشاورزی) نیز از فعالیت‌های کارشناسان ی زنان روستایی محسوب می‌شود .

علاوه بر این، مسئولین از طریق سازمان جهاد کشاورزی استان اقدام به تنظیم تفاهم نامه‌های همکاری با دیگر تشکیلات استانی و یا شهرستانی می‌کند . 1389 های متعددی با نهضت سواد آموزی و سازمان فنی (آموزش فراگیران) و با مراکز بهداشتی (سلامت زنان روستایی) کردند.

3- نتیجه گیری و پیشنهادها

های کشاورز با تأمین بیش از 80 مواد غذایی مورد نیاز کشور، نقش بااهمیت اقتصادی و اجتماعی را ایفا می‌کنند. 1390 جمعیت روستایی و عشایری را می 23 میلیون تخمین زد.

متوسط بعد خانوار پنج نفر، تعداد خانوارهای روستا نشین عشایر کوچرو 4/5 میلیون می‌کردند که در بیش از 60 000 روستا و نواحی عشایری زندگی می‌کنند. تعداد واحدهای بهره برداری کشاورزی رقمی نزدیک به 3/6 میلیون برآورد گردیده است (2) . 80 درصد از این واحدها ماهیت، نظام بهره‌برداری دهقانی را دارد (8).

همراه با مردان در فعالی های مربوط به خانه و مزرعه مشارکت دارند. به بیان دیگر زنان روستایی و عشایری، با جمعیتی بیش از 11 میلیون، بخش عمده‌ای از جمعیت فعال و مولد بخش کشاورزی را تشکیل می (3) که علاوه بر انجام امور مربوط به خانه، در مزرعه نیز فعال می . در واقع، این گروه عظیم زنان روستایی و عشایری می باشند که شایسته است در انجام کارهای حمایتی و آموزشی و ترویجی، در اولویت قرار گیرند.

ی رحیمی نشان داد که دختران و زنان روستایی، در بسیاری از موارد، علاوه بر انجام کارهای خانگی، در بالغ بر 50 نوع فعالیت کشاورزی خارج از خانه مشارکت داشتند (4) . در گزارش همایش مشترک وزارت جهاد سازندگی و یونسف در سال 1376، آورده شده که « ها، قوانین و عادات اجتماعی در بسیاری مواقع دختر بچه‌ها را به کودکان کم اهمیت تر تبدیل می‌کند. تصمیمات خانوادگی در اموری از قبیل تغذیه، کارهای خانه، مراقبت های بهداشتی و دسترسی به

«(9) این نوع بررسی ها و نتایج مطالعات انجام شده، محرومیت

زدایی از دختران و زنان روستایی کشور و اهمیت های آموزشی مناسب در امور خانه و مزرعه را نشان می دهد. انمند سازی زنان روستایی در کشورهای مختلف، برنامه و آموزش - ترویجی به اجرا در می آید. ای که نگارنده در شش کشور انجام داده مشخص گردید که غالب برنامه های مزبور در چارچوب دانش مدیریت (home economics)

در ایران 1320 ، چند برنامه در چارچوب نظام آموزش غیررسمی در سطح منطقه ای و کشور برای زنان روستایی به اجرا درآمد. تاریخ نگار حرکت ها و فعالیت های چنین آموزش هایی برای زنان روستایی در صفحه عمده ترین آنها برنامه ی ترویج خانه داری وزارت کشاورزی در سال های 46- 1336 . که به عنوان برنامه مکمل ترویج کشاورزی و برنامه ی جوانان روستایی به اجرا در آمد و واحد کار ترویجی در سطح روستا خانواده بود. کار مروج خانه داری ساکن در روستا، راهنمایی زنان روستایی در تمام امور زندگی بود، تا آنان بتوانند از حداقل امکانات حداکثر استفاده را برای ازدیاد درآمد و تهیه ی زندگی مرفه فراهم کنند (13).

ی ترویج خانه داری در کشور در طول ده سال بسیار محدود بود و بیش از 10 درصد روستاها را زیر پوشش داشت، ولی، برنا ی ترویج و با هدف یاری دادن به زنان روستایی و خانواده ی آنها، برای افزایش توانایی های اقتصادی و مدیریتی در استفاده از منابع در تشخیص مسایل و در ایجاد انگیزه برای تصمیم گیری نیازهای واقعی زندگی ، به اجرا در می . مروجین زن ساکن در روستا را در استخدام داشت که اغلب همپا با مروجین کشاورزی و نظارت مسئولین و کمک گرفتن از کارشناسان فنی تخصصی فعالیت های خود را تنظیم می کردند.

قابل توجه است که با وجود آن که کلیه ی نمایندگان کشور که در سمینار سال 1344 ترویج خانه داری (FAO) شرکت داشتند، به نقش آموزش مدیریت ی روستایی متقاعد شده بودند. ولی سیاست های سلیقه ای برنامه ریزان کشور از سال 1346 ، تداوم این نوع آموزش ها را در سطح روستاها میسر نداشت و روستایی در اغلب استان های کشور به مدت بیش از یک دهه

از اوایل دهه 1370 ، آموزش زنان روستایی مجدداً در سطح کشور مورد توجه قرار گرفت و در دو وزارت خانه سازندگی و کشاورزی واحدهایی در سطح ستادی به وجود آمد و برنامه هایی را به اجرا گذاشتند.

1380 ، برنامه در سطح ستادی در دفتر امور زنان روستایی و عشایری وزارت جهاد کشاورزی متمرکز گردید. این دفتر سیاست ها، اهداف و راهبردهای خاصی را برای توسعه ی ظرفیت - اجتماعی زنان روستایی و عشایری در برنامه ها دارای تشکیلاتی است ولی در مراکز خدمات دهستان و در سطح روستا، (3).

پرسنلی را در استخدام ندارد. برنامه با به کارگیری تسهیلمان داوطلب در یک دهستان از هر شهرستان، سعی در انجام چند فعالیت آموزشی در زمینه های مختلف کار در خانه و مزرعه . با عنایت به تعداد کل 5000 نفر تسهیلمان فعال، به نظر می - رسد ، که این هم مانند برنامه ترویج خانه داری دهه 1340 10 درصد از روستاهای کشور را تحت پوشش

در انجام این مطالعه نگارنده متوجه شد که اکثر مسئولین و کارشناسان برنامه در سطوح مختلف با انگیزه کار برای گروه های هدف بودند و تسهیلمان داوطلب روستایی نیز نقش بالارزشی را در انجام فعالیت داشتند. ولی برنامه، نیاز

به استخدام مروجین از این طریق، تشکیلات ترویجی های آموزشی خانواده- محور را به طور کامل به انجام رساند و زنان از فنون و دانش مربوط به مدیریت خانه و خانواده بی که مشارکت زنان روستایی نقش حیاتی را در تداوم بر ها دارد، ولی بی‌بایستی توجه داشت که مشارکت ی پایدار، آن نوع مشارکتی است که اولاً مبتنی بر آگاهی، اراده و خواست افراد باشد و ثانیاً نامحدود و در برگیرنده‌ی تمامی عرصه‌های کار و زندگی روستایی باشد (6).

که کشور نیاز مبرم به منظور نمودن برنامه‌ی تحصیلی در زمینه‌های مربوط به ترویج مدیریت واده در سطوح آموزش عالی را دارد تا از این طریق تعدادی از زنان علاقمند به رشته و با انگیزه کار در سطح روستا از کسب تخصص و تبحر لازم به عنوان مدیران و کارشناسان در سطوح مختلف، زنان روستایی و عشایری را مجهز به علم خانواده و کار در مزرعه کنند. یقیناً این توده‌ی عظیم های مناسب، مداوم و کار ساز می های شایسته تری را در جامعه ایفا و سهم بیشتر را در تولید ثروت ملی و ایجاد جامعه‌ای دانش محور، ایفا کنند.

- 1- ایمانی، فرحروز (1384) "بررسی اثر بخشی آموزشهای زنان روستایی برگزار شده در استان اردبیل"، رساله کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم
- 2- دفتر امور زنان روستایی، وزارت جهاد کشاورزی (1387) "نگاهی اجمالی به فعالیت های دفتر امور زنان روستایی": جهاد کشا
- 3- دفتر امور زنان روستایی و عشایری، وزارت جهاد کشاورزی (1390) "شرح فعالیت های دفتر امور زنان روستایی و عشایری" ( )
- 4- رحیمی، موسی (1376) "نقش و چگونگی فعالیت های تولیدی دختران روستایی در جامعه روستایی کشور" سمینار توانا سازی دختران جوان روستایی در مشارکت های اجتماعی، 26-28
- 5- سلمان زاده، سیروس (1372)، بررسی وضعیت آموزش و ترویج زنان روستایی در کشورهای آلمان، ایالات متحده آمریکا، جمهوری مردمی چین، فیلیپین و هندوستان، تهران: معاونت ترویج و مشارکت مردمی وزارت جهاد سازندگی
- 6- فتوتی، هستی (1389)، تبیین نقش مشارکت زنان روستایی در توسعه پایدار روستایی ( ) کارشناسی ارشد دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین، خوزستان
- 7- معاونت ترویج و مشارکت مردمی وزارت جهاد سازندگی (1373) "دهمایی علمی- تخصصی بررسی وضعیت آموزشی-ترویجی زنان روستایی" 29 ( ) 29 فروردین
- 8- مرتضی و مصطفی احمدوند (بی تا)، فرا تحلیل نظام های بهره برداری در ایران و نقش آن ها در توسعه پایدار روستایی" ( )
- 9- سازندگی (1378) "مجموعه مقالات سمینار توانا سازی دختران جوان روستایی در مشارکت های اجتماعی": صندوق کودکان سازمان ملل متحد (یونیسف)

10- مصاحبه با پروین معروفی، سرپرست سابق دفتر توسعه زنان روستایی، وزارت کشاورزی، 24 1375

11- دات بنی هاشم، معاون سابق دفتر توسعه زنان روستایی؛ وزارت کشاورزی، 1 1391

12- مصاحبه با عباس نوروزی، عضو هیئت علمی مرکز آموزش وزارت جهاد کشاورزی، کرج، 22 1391

- 13-Aghavli, E. (1965) "Home Economics Extension Report, Iran," Paper Presented in FAO Seminar on Home Economics Extension in the Near East Region, Tehran, 4-13November (Unpublished Report).
- 14-The Martha Organization of Finland (1985) The Development Project Sponsored by Marttaliitto ry, (Unpublished Report).
- 15-van Randen,G. (1961) "Types of Research Carried on in Home Economics and Methods Used," Paper Prepared for European Home Economics Advisory Group," Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, Italy, 15-17 November, (Unpublished Report).